

**ВАЗОРАТИ КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯИ ИЛМҲОИ КИШОВАРЗИИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ БОҒУ ТОКПАРВАРӢ ВА САБЗАВОТКОРӢ**

ТАВСИЯНОМА

**ТЕХНОЛОГИЯИ ПАРВАРИШ ВА
БУНЁДИ БОҒҲОИ САНОАТИИ ХУЧ**

ш. Душанбе, 2024

Бо қарори Шӯрои методӣю таълимии Институти боғу тоқпарварӣ ва сабзавотқорӣи Академияи илмҳои кишоварзӣи Тоҷикистон, протоколи №3 аз 16.08.2024 ба ҷоп тавсия гардидааст.

Муаллифон:

Камолов Н. н.и.к.,

Шомуродова С.Б.

Фозилов Ҷ.Д.

Раҳматов С.Ҳ.

Дар тавсияномаи мазкур маълумот оид ба технологияи парвариши ва бунёди боғҳои саноатӣи хуч дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ, инчунин навъҳои беҳтарани он маълумот оварда шудааст. Барои муассисаҳои кишоварзӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва аҳоли пешбинӣ шудааст.

Муҳаррири техникӣ:

Шарипов Ш.И. - котиби илмӣ Институти боғу тоқпарварӣ ва сабзавотқорӣи АИКТ.

© Институти боғу тоқпарварӣ ва сабзавотқорӣи АИКТ, 2024

САРСУХАН

Хуч дар қатори пистаю чормағз яке аз зироатҳои асосӣ ва ғоидабахши ҷангалҳои Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Дар таркиби меваи хуч миқдори зиёди моддаҳои ғайрибиологӣ мавҷуданд, аз ҳамин сабаб хучро поливитамин ҳам меноманд. Бо миқдори витамини С ягон зироат ба ӯ баробар шуда наметавонад. Дар таркиби меваи хуч витамини С нисбати сабзаовитиҳо якҷанд маротиба, нисбати қот (смородина) 10 маротиба ва нисбати лимӯ 100 баробар зиёдтар аст (Кочкарева, 1967). Таркиби меваи хуч аз моддаҳои ғайрибиологӣ бо иштроки Р (фосфор), витаминҳои В1, В2, В9, каротин, моддаҳои даббогӣ (дубильные вещества), пектин, пайвастаҳои азотӣ, флавоноидҳо, қандҳо, кислотаҳои органикӣ, рағанҳо ва микроэлементҳои гуногуни хунофар, аз қабили Fe – оҳан, Mn-марганец, Mg-магний, Са-калсий, К-калий, Cu-мис ва Zn-цинк хело бой аст.

Дар таркиби меваи хуч витаминҳои гуруҳи В2, К, Р, Е, мавҷуданд, аз ҳамин сабаб барои табобати касалии агросклероз ҳамачониба истифода мегардад. Катехинҳо аз ҳама зиёд дар таркиби меваи хуч во мехӯранд.

Аз донакҳои хуч раған ҳосил мекунанд, ки аз ҷиҳати табобатӣ ба рағани ангат қариб баробар аст ва дар тиб истифода мешавад. Гулҳо, баргҳо ва решаи хуч ҳам аҳамияти табобатӣ доранд. Инсон барои организми худ аз витаминҳои С ва Р таъмин кардан,

бояд дар як шабонарӯз 6-12 грамм меваи хучро истеъмол кунад.

Хуч аз қадим дар тибби халқӣ ва дорутайёркунӣ истифода мешавад. Чӯшобаи аз навдаҳо тайёршударо барои табобати буғумдард (ревматизму радикулит) ва чӯшобаи аз гулҳо тайёршударо барои касалиҳои асаб истифода мебаранд. Гулу гулбаргҳо, навдаю баргҳо, реша ва чӯшобаи онҳоро барои табобати сихзании меъдаю рӯда, табобати сулфа, дарди чашмон, ба муқобили кирмҳои бадани инсон, касалиҳои санги гурда, талхадону пешобдон, касалиҳои дилу рагҳо, касалии полиартрит, касалии табларза ва ғайра истифода мебаранд.

Аз решаи хуч барои рангубори матоъҳо ранги қаҳваранг тайёр мекунад. Дар Аврупо аз донаҳои бирёншуда, дар баъзан ҳолатҳо бо иловаи меваи бирёни кофе, аз мевааш бошад, шарбати ангур омода мекарданд. Навдаҳои чавони хуч ҳамчун хуриш истифода мешаванд.

Орди аз навдаҳои хушки хуч тайёршударо ҳамчун ғизои бойшуда барои чорво истифода бурдан мумкин, он аз витаминҳои С, протеин, раған, клетчатка, калсий, фосфор, каротин ва қанд хело бой аст.

Хуч аҳамияти калони экологӣ дорад, аз ҷумла дар мубориза бар зидди шусташавии хок, оббурдашавӣ, дар мустаҳкам кардани қумзорҳо ва заминҳое, ки барои истифодаи заминҳои

гайрикишоварзӣ ҳастанд, маъмулан истифода мешаванд.

Дар бисёр давлатҳо хуч барои бунёди боғҳои экологӣ ва ҳамчун буттадевор (девори зинда) истифода мешавад. Ниҳолҳои чавони хасакии ўро барои пайванд кардани садбаргҳои қиматбаҳо истифода мебаранд.

Буттаи хучро барои мустаҳкам кардани деворҳои заминҳои оббурда, заминҳои ярҷрафта. Нишебии талу тепаҳо, хоктудаҳо, ки ҳангоми бунёди роҳҳо ба вучуд меоянд, истифода мебаранд. Хуч ба хушкии ҳаво ва хок тобоварии баланд дорад, аз ҳамин сабаб дар заминҳои шароити обу хокашон вазнинтарин мешинонанд (Скороход С.Т. Шамурадова С.Б., 2011).

Хуч аз худ фитосидҳо (заҳрҳои растанигӣ) чудо мекунад, ки ба паҳншавии бактерияву барангезандаи бисёр касалиҳо монеъ мешавад, аз ин хотир дар бунёди боғҳои санитарӣ табобатӣ васеъ истифода мегардад.

Дар таркиби мева, барг ва решаи хуч моддаҳои зиёде маълуманд, ки барои ҳимояи организми одам аз моддаҳои зараровари дар ҳаво паҳншуда, аз қабилҳои металҳои вазнин, азоти нитрогенӣ ва дигар элементҳои хатарнок аҳамияти калон доранд.

Аз як буттаи хуч то 5-10 кг меваи тар руёнидан мумкин аст, яъне аз як гектар боғи хуч то 4-8 тонна

маҳсулоти тар, ё ки 2-4 тонна меваи хушк тайёр мегардад.

Аз гуфтаҳои боло бар меояд, ки хуч аҳамияти калон барои хоҷагии халқ, аз он ҷумла дар соҳаи тиб, экология, ҳифзи муҳити зист, саноати маҳсулот рангу бор, атриёт ва хурокворӣ дорад, лекин мутаасифона айни ҳол ин маводи бебаҳо талаботи хоҷагии халқро таъмин карда наметавонад.

Ходимони Муассисаи давлатии Пажӯҳишгоҳи илмию татқиқотии хоҷагии ҷангал дар якҷоягӣ бо олимони Институти боғу тоқпарварӣ ва сабзавоткории АИКТ навҳои серҳосили хуч «Шахло» ва «Гулбутта»-ро ба вучуд оварда, оид ба паҳн кардани онҳо дар хоҷагиҳои ҷангал заминҳои ғайрикишоварзӣ корҳои зиёдро ба сомон расониданд. Буттаи ин навҳо қариб, ки беҳор аст, дар ҷойҳои мевабандии навдаҳо хорҳо қариб, ки дида намешаванд ва ин омил чидани мевахоро осон мегардонад. Ин навҳо ба зараррасонии ҳашароти донахураки Майра ё донахураки розанӣ устувории баланд доранд.

Пайдоиш ва ҷуғрофияи паҳншавии хуч

Растании хуч таърихи пайдоиши хело қадима дошта тахмин меравад, ки он 65 млн сол пеш пайдо шудааст. Он ба оилаи настараниҳо мансуб буда, ба ин оила 350 – 400 намуд дохил мешавад, ки асосан дар ноҳияҳои муътадил ва субтропикии нимкураи Шимолӣ паҳн гаштаанд. Бисёри онҳо растании эндеми яъне хоси маҳал мебошанд. Дар Тоҷикистон

18 намуди он дар баландиҳои аз 400 то 3600 м аз сатҳи баҳр дар ҳамаи минтақаҳо воমেхуранд, ки аҳамияти экологӣ, табобатӣ ва як қисмаш ғизоӣ доранд.

Ин растанӣ дар қисматҳои гуногуни ҷумхурӣ бо номҳои настанан, насрин, настор, гули мушкин, гулхор, хулул ва хуч номгузорӣ шудааст.

Дар бораи манфиатҳои шифобахшии ин растанӣ ханӯз шогирди Платон файлассуфи Юнони Қадим Теофраст дар асари худ «Таърихи табиӣ дар асри 4 то мелод маълумот додааст.

Дар хуч шумораи бузурги витаминҳо ва дигар моддаҳои фоиданок, ки ҳаётан муҳим фруктоза, каротин, пектин, дубил, кислотаи оҳан, себ, лимӯ, намаки манган, оҳан, фосфор ва магний низ дорад. Меваҳои хуч ҳатто пас аз коркард кардан хусусиятҳои шифобахшии худро нигоҳ медорад. Ҳангоми бемориҳои ҷигар, испурч, санги гурда, шошадон, захра, систит, авитаминоз ва диатез хучро зиёд истифода мебаранд. Меваи ин растании асил барои регенератсияи бофтаҳо ва зидди илтиҳоб истифода мебаранд.

Ҳамчун воситаи шошарон хеле машҳур аст. Вай аз бадан ҳамаи обҳои нолозимаро мебарорад.

Аз донакҳои хуч равған ҳосил мекунанд, ки аз ҷиҳати табобатӣ ба равғани ангат қариб баробар буда, дар тиб васеъ истифода мешавад. Гул, барг ва решаи хуч ҳам аҳамияти табобатӣ доранд. Инсон барои организми худро аз витаминҳои С ва Р таъмин

намудан, бояд дар як шабонарӯз 6-12 г меваи хучро истеъмол намояд.

Хуч аз қадим дар тиббӣ халқӣ ва дору тайёркунӣ истифода мешавад. Нушобаи аз навдаҳои он тайёршударо барои табобати бемориҳои ревматизму радикулит ва нушобаи аз гулҳои он омодашударо барои бемориҳои асаб истифода мебаранд. Гулу барг, навдаю барг, реша ва нушобаи онҳоро барои табобати сихзании меъдаю рӯда, сулфа, дарди чашм, ба муқобили кирмҳои бадани инсон, санги гурда, талхадону пешобдон, дилу рағҳо, полиартрит, табларза ва ғайра истифода мебаранд.

Хуч аҳамияти калони экологӣ дошта, аз ҷумла дар мубориза бар зидди шусташавии хок, дар мустаҳкам намудани қумзор ва заминҳое, ки барои истифодаи кишоварзӣ ноқулай ҳастанд, маъмулан истифода мешавад. Дар бисёр давлатҳо хуч барои бунёди боғҳои экологӣ ва ҳамчун буттадевор истифода мешавад. Хуч ба хушкии ҳаво ва хок тобоваранд, аз ҳамин сабаб онро дар заминҳои шароити обу хокашон вазнинтарин мешинонд. Хуч аз худ фитонсинҳо ҷудо менамояд, ки ба паҳншавии бактерияву барангезандаи бисёр касалиҳо монеъ мешавад. Аз ҳамин сабаб, дар бунёди боғҳои санитарӣ табобатӣ васеъ истифода мешавад.

Имрӯзҳо дар илм нақшаҳои гуногуни тайёр кардани меваи хуч барои равандҳои диффузионӣ таҳия шудааст ва дар онҳо нишон дода шудааст, ки бо

ин мақсад истифодаи меваи хуч бидуни чудо кардани тухми он беҳтар баназар мерасад, зеро ҳангоми чудокунии тухмӣ аз гӯшти он талафоти витамини С 7,3 % - ро дида мешавад.

Парвариши ниҳолҳои хуч бо истифода аз тухмӣ.

Тухмӣ асосан бояд аз меваҳои хомпаз (рангашон зардча) тайёр карда шавад ва ба хушкшавии донаҳо бояд роҳ дода нашавад. Дар акси ҳол тухмиҳо фақат дар

соли дуюму сеюм неш мезананд. Тухмии ба тозагӣ тайёр шуда дар ҳол бо қуми намдор омехта карда мешавад ва дар ҳоки намдор коридида мешавад, дар ин ҳолат муҳлати тайёр шудани тухмӣ (статификатсия) зериқумхобонӣ ба 130-150 рӯз баробар аст, онҳо ба соли дуюм 10-15 % -и боқимонда неш мезананд.

Тухмии аз меваҳои пурра пӯхта расида тайёр шуда, бисёр дер месабзад, муҳлати тӯлониро барои тайёр шудан талаб мекунад, онҳо фақат баъди 2-3 соли коштан месабзанд.

Аз як килограмм тухми навъи «Гулбутта» соли аввал то 600 ниҳолча месабзад. Тухми навъи «Шахло» бошад, хоҳ соли аввал ва хоҳ солҳои баъдина сабзиши камтар дорад.

Барои коштани тухми хуч ҷойи офтобрас, заминҳои аз алафҳои бегона тоза ва хокҳои серғизо интихоб мегарданд. Хокро дар чуқурии на камтар аз 25-30 см нарм карда ҷӯякро мекашанд. Ҷӯякҳоро аз

хамдигар дар масофаи 60-70 см ҷой мекашанд. Тухмӣ дар тасмаҳои ҷуқуриашон то 2 см, ки дар қисми болои ҷӯякҳо тайёр мешаванд, корида мешавад. Паҳмии тасмаи тухмкорӣ (лента) то 10-12 см мерасад. Дар як ҷӯяк як, баъзан ду тасма ҷо мегирад. Болои донаҳо бо қум, арамайдаи ҷуб (опилка) ё поруи пӯсида, ба хоштири эмин нигоҳ доштани киштҳо аз сафолак, пӯшонидани мешавад. Ниҳолҳои аввалин баъд аз 20-25 рӯз пайдо мешаванд. Ҳангоми бо усули донаҳо коридан дар ҳар лона 6-10 дона корида мешавад, лонаҳо аз ҳамдигар дар масофаи 18-20 см ҷой мегирад. Ҳангоми коридан бо усули лонаҳо баландии 70-80 %-и ниҳолҳо, дар соли аввал то 70-110 см мерасад. Ин ниҳолҳо решаи инкишофёфта доранд ва онҳоро ҳуди ҳамин сол ҳамчун ниҳол истифода бурдан мумкин аст. Боқимонда ниҳолчаҳо ба дигар қитъа барои парвариши иловагӣ кӯчат карда мешаванд.

Дар ҳолатҳои алоҳида тухмиро дар палҳо мекоранд. Ин усул барои сарфаи замин ва қувваи корӣ муфид аст. Ниҳолчаҳо соли дуюм аз палҳо ба ҷӯякҳо кӯчат шуда, парвариш меёбанд. Дар ҷӯякҳо ниҳолҳо як ё ду қатора, аз ҳамдигар дар масофаи 10-12 см шинонида мешаванд. Барои тезонадани раванди парвариши ниҳолҳо, соли аввал ниҳолчаҳои 4-5 барг доштаро дар моҳи май, аз палҳо ба ҷӯякҳо кӯчат мекунад ва дарҳол об мемонанд, баландии ин ниҳолчаҳо то тирамоҳ ба 70-80 см баробар мешавад.

Нигохубини ниҳолҳои хуч аз обмони саривактӣ, мунтазам нарм кардани чуякҳо, нест кардани алафҳои бегона ва то се маротиба ворид намудани нуриҳои минералӣ, дар моҳҳои май, июн ва август иборат аст.

Парвариши ниҳолҳои хуч аз қаламча. Барои бунёди боғҳои саноатии хуч баъзан ниҳолҳои пайвандӣ истифода мегарданд, лекин беҳтар мешуд агар ниҳолҳои тозанавъ бо решаи худ (корнесобственные) истифода мегардиданд. Аммо тайёр кардани ниҳолҳои қаламчагии хуч як мушкилихоро пеш меорад, чунки навдаҳои пӯхта расидаи (сахтшуда) бисёре аз намуду шаклҳои хуч реша намедиханд.

Аз буттаҳои модарии навъу шаклҳои камхори хуч қаламчаҳо моҳи ноябр-феврал то оғози чоришавии об тайёр карда мешаванд. Барои қаламча навдаҳои пухта расида истифода мешаванд. Дарозии қаламчаҳо бояд 26-30 см ва қутри ғафсиашон на камтар аз 0,8 см бошад. Қаламчаҳоро бо қайчии боғии моил (тез) тайёр мекунанд. Ҳангоми буридан нӯги қаламча як каме тез ва қисми поёнии қаламча ҳамвор бурида мешавад. Агар қаламчаҳо пеш аз шинонидан бо захрхимикати ТМТД коркард шаванд (ба муқобили касалиҳо) фоидабахш аст.

Барои шинонидани қаламчаҳо хандақҳои чуқуриашон 20 см, аз ҳамдигар дар масофаи 70 см тайёр карда мешаванд ва қаламчаҳо дар масофаи 7-10 см аз ҳамдигар гузошта мешаванд. Баъд аз он қаламчаҳо то болояшон (1-2 см дар болои хок

мемонад) бо хоки нарм пӯшонида мешаванд ва хоки нарми гирди қаламчаҳо чафс карда мешавад. Барои шинонидани қаламчаҳо чӯякҳои баланди нармро ҳам истифода кардан мумкин аст.

Баъзан барои нигоҳ доштани ҳолати хуби боду ҳаво (аэратсия) ва нағзтар реша давонидани қаламчаҳо бо реги тоза пӯшонида мешаванд. Дар ҳолати нарасидани равшанию гармӣ, намӣ ва ҳаво ё дар ҳолати аз меъёр зиёдбудани гармӣ мумкин аст, ки қисми зиёди қаламчаҳо касал шуда хушк шаванд. Агар дар моҳҳои апрел-июл қаламчаҳо бо фунгисидҳо (заҳрҳои химиявӣ ба муқобили касалиҳои занбурӯғӣ) Байлетон ва Ридомил голд коркард шаванд, пӯсидани қаламчаҳо ва нобудшавии решаҳо хело кам мегардад.

Аз нимаи дуоми моҳи август сар карда қаламчаҳои решагирифта босуръат афзоиш меёбанд, 3-5 навда ба вучуд меояд ва баландии онҳо ба 1-1,5 м ва ҳатто то 2,5 м мерасад. Миқдори қаламчаҳои решагирифта ба ҳисоби миёна ба 25-28% баробар мешавад, қаламчаҳои навъи «Шахло» бошад, то 50% реша мегиранд. Ҳавои муътадил ва намнок ба решагирии қаламчаҳои хуч таъсири мусбӣ мерасонад. Дар мавзеҳои ҳавояш муътадил нисбат ба мавзеҳои иқлимаш гарм решагирии қаламчаҳо зиёдтар аст.

Барои парвариши ниҳолҳои хуч қаламчаҳои сабз ҳам истифода мешаванд. Қаламчаҳои сабз дар миёнаи тобистон тайёр мешаванд ва ба дохили хандакҳо дар даруни қум ё хоки нарми сабук шинонида мешаванд.

Болои хандақҳо бо плёнкаи полиэтиленӣ пӯшононида мешвад. Барои муътадил нигоҳ доштани ҳарорат ва баланд нигоҳ доштани намии ҳаво таҷҳизоти обчангунӣ васл карда мешавад. Бо воситаи таҷҳизот ҳар сари вақт ба болои қаламчаҳо об пошида мешавад (бо қатраҳои хурдтарин ба мисли чанг) ва ҳамин тариқ намӣ ва гармӣ дар речаи лозимӣ нигоҳ дошта мешавад. Бо истифодаи таҷҳизоти буғдиҳанда қаламчаҳо дар мӯҳлати кӯтоҳ – 20-30 рӯ реша медавонанд.

Бунёди боғҳои саноатӣ. Хусусияти хоси биологии ҳуҷ он аст, ки ин намуд айёми нашъунамо ба гармӣ ва равшанӣ эҳтиёҷи баланд доранд. Қариб ҳамаи

навъу шаклҳо дар соя навдаҳои маҳин ва сустафзоишёфта доранд, баргҳояшон бармахал мерезад, қисми навдаҳо аз сардӣ нобуд мешаванд. Нарасидани гармӣ ва рушноӣ дар тобистон, ба суст афзоишёбии бутта, навдаҳои чавон ва кам гардидани ҳосили соли оянда сабаб мегардад. Аз ин хотир барои бунёди боғҳои ҳуҷ майдонҳо равшан ва офтобрас интиҳоб мешаванд.

Мӯҳлати аз ҳамам беҳтарин барои шинонидани ниҳолҳо тирамоҳ- баъд аз рехтани баргҳо мебошад. Ниҳолҳоро дар аввали баҳор бедоршавии табиат мешинонанд. Дар фасли зимистон бошад,

шинонидани ниҳолҳо дар ҳолати ҳарорати ҳаво аз +5 С боло будан, мумкин аст. Боғҳои саноатии хуч, вобаста аз шароити агротехникӣ ва намӣ, бо нақшаи ҷойгиршавии 2x3, 3x3, 3x4 ва 3x5 бунёд мегарданд. Дар шароити туътадил буттаҳо дуртар ҷой мегиранд, дар шароити вазнин – наздик. Баъд аз он, ки мувофиқи нақшаи бунёд, ҷойҳои ниҳолшинонӣ маълум мегарданд ба кандани чуқуриҳо оғоз мекунанд. Вобаста аз андозаи решаҳо чуқуриҳо бо ҳаҷми 30-40 x 30-40 x 30-40 см канда мешаванд. Пеш аз шинонидани решаҳо ба поруоба (болтушка) тар карда мешаванд. Баъд аз решаҳоро ҷой кардан, чуқуриҳо то нисф бо хоки нарму серғизо пур карда ва бо пой зер карда мешаванд, баъд аз он ниҳолҳо то гарданаки реша бо хок пушонидани мешаванд. Агар нармии хок ва ҳаво кам бошад, баъд аз шинонидан ба чуқуриҳо то 3-5 л об мерезанд ва болояшро бо хоки нарм мепӯшонанд. Дар давоми сол на кам аз ду маротиба бояд беҳи ниҳолҳо ва байни қаторҳо нарм карда шавад, аввал дар фасли тирамоҳ баъд аз чамбоварии ҳосил, баъдан дар баҳор, пеш аз варам кардани муғчаҳо. Вобаста ба шароит, дар мавсими тобистон агар боғҳо 3-5 маротиба об монда шаванд, ҳосилнокӣ то 30-40 % зиёд мегардад.

Буриши навдаҳо ҳам яке аз чораҳои асосии нигоҳубини буттаҳои хуч мебошад, ки ба сифату миқдори ҳосил таъсири зиёд дорад. Буриш дар ду давра гузаронида мешавад: давраи аввал-дар се соли аввали сабзиш 4-6 навдаи боқуввати скелетӣ монда

мешавад; давраи дуум аз 3-4 солагӣ сар карда, буриш ба хотири ба речаи муайян даровардани мевабандӣ гузаронида мешавад. Дар ин ҳолат навдаҳои касал, суст инкишоф ёфта, зиёдати ва пир гирифта мешаванд. Буриши ҳамасола бо риояи қоидаҳои боғдорӣ ҳосилро зиёд, сифати ҳосилро беҳтар ва давраи нашъунамои буттаҳоро дароз мегардонад.

Чамъоварии ҳосил.

Ҳосили хуч дар моҳи сентябр-октябр чамъоварӣ мегардад. Миқдори витамини дигар моддаҳои фаъоли биологии аз ҳама зиёд дар таркиби мева, хангоми ба пуррагӣ пухта расидани меваҳо ба қайд гирифта шудааст. Меваи чамъоварӣ шуда, дар ҳавои кушод ё дигар биноҳои шамолрас хушк карда мешавад. Танҳо ба меваҳо бояд нури офтоб камтар расад, чунки нури офтоб миқдори витамини дигар модда таркиби меваро кам мегардонад. Меваҳоро бо қабати ғафсиаш то 5-10 см паҳн карда тез-тез рӯйгардон мекунанд, дар акси ҳол меваҳо мепӯсанд ва сифаташон паст мегардад. Меваи хушкро дар халтаҳо ё зарфҳо (фақат ғайри полиэтиленӣ) ҷой карда ба анборҳои ҳаводаро мегузоранд.

Ҳимояи хучзорҳо аз касалию зараррасонҳо. Дар мавзеҳои аз боришот таъмин ва намии баланд дошта, буттаҳои хуч метавонанд аз касалиҳои гардзани баргу навдаҳо ва гардзани қалбакӣ, зангзани

баргҳо ва доғҳои гуногун зарар бинанд. Ба муқобили ин касалиҳо фунгисидҳо ба монанди Ридомил голд, Байлетон ва захрхимикатҳои сульфурдорро (ба муқобили гардзании баргу навдаҳо) истифода мебаранд. Дар боғу чангалҳои хуч, ҳамчун дигар зироатҳои

Дар боғу чангалҳои хуч, ҳамчун дигар зироатҳои чангал, бисёр намуди зараррасонҳо паҳн гаштаанд. Ба баргу гул ва меваи хуч ширинчай сабз, доғдорҳо, канаҳо, чирчирак, пашшай розанӣ, сипарболак, куя ва пашшай Майра зарари ҷиддӣ мерасонанд. Ҳашароти донахӯраки Майра қисми зиёди меваҳо ё ҳосили хучро тамоман нобуд мекунад. Меваҳои зарардида ба ҷӯбини бо хорҳо пӯшида мубадал мегарданд.

Ҳангоми тухм мондани ҳашарот ва фаъолияти кирмина моддаҳои биологӣ химиявӣ ҷудо мешаванд, ки дар натиҷа меваи хуч ба «ғурма» мубаддал мегардад. «Ғурма» аз донаҳои сироятёфта ва шакл дигар карда иборат аст. Ҳангоми сироятёбӣ девораи мева вайрон шуда нобуд мешавад ва донаҳо шакл иваз карда, ба берун мебароянд. Ҳар як донаи хуч шаклашро иваз карда босуръат калон мешавад, дарозии донаи шакливазкарда то 7-15 мм мерасад. Ҳаҷми умумии «ғурма» бошад то 40-50 мм мерасад, баъзан аз ин ҳам калон мешаванд. Дар дохили «ғурма» хоначаҳои зиёд мавҷуданд, дар ҳар як хонача аз як то ҳашт кирмина во меҳӯрад.

Парвози фардҳои болиғи ҳашароти Майра аввали баҳор, дар мавсими шонабандии хуч оғоз меёбад, дар ин ҳолат «ғурма»-ҳои чӯбин то ба дараҷае нарм мегарданд. Тухмгузориҳои ҳашарот дар вақти гулкунӣ ё баъд аз он шурӯъ мешавад. Кирм ва зочаҳо то баҳори соли оянда дар дохили «ғурма» мемонанд.

Тадқиқотҳои ҳамаҷонибаи хучзорҳои табиӣ дар мавзӯҳои гуногун собит сохтанд, ки ҳамаи шаклҳои хуч, ки дар шароити табиӣ во меҳӯранд, аз ин ҳашарот зарар мебинанд. Мубориза бар зидди ин ҳашароти хавфнок аз он сабаб мушкил аст, ки он дар тамоми минтақаҳо паҳн гаштааст.

Коркарди химиявӣ ба муқобили донаҳӯраки Майра ҳам пеш аз гулкунӣ ё дарҳол баъди аз гул фаромадан гузаронида мешавад. Дар акси ҳол, кирминаи ўро дар дохили мева ё «ғурма» нобуд кардан ғайри имкон аст. Барои аз ин ҳашароти хатарнок эмин нигоҳ доштани растаниҳои хуч «ғурма»-ҳоро чамъ карда сӯзонидан лозим. Чунки дар аввали баҳор, аз ҳар як «ғурма» даҳҳо ҳашароти болиғ баромада насли худро дар садҳо буттаи дигар паҳн карда ҳосили хучро метавонанд пурра нобуд созанд.

Роҳи аз ҳама манфиатбахши мубориза бар зидди ин ҳашарот дар бунёди боғу чангалҳои хуч бо истифода аз шакли навҳои ба ин ҳашарот тобовар мебошад. (Скороход С.Т. Шамурадова С.Б. 2009).

Ба муқобили ширинҷаи сабзи розанӣ, буттаҳо то варам кардани муғчаҳо бо маҳлули ДНОК ё нитрофен коркард мешаванд. Дар давоми мавсим актеллик,

антио, карбофос, метатион, рогор ва дигар инсектидсидхоро истифода бурдан мумкин. Ба муқобили шира керосин (2 г дар 10 л об) обҷӯши қаламфури тез ё тамокуро низ истифода мебаранд.

Ба муқобили чирчиракҳо ва канаҳо акрекс – 0,08%, изофен-0,05%, омайт-0,1% ва дигар захрхимикатҳо истифода мешаванд. Коркард дар давоми 10-12 рӯз ду маротиба, ҳангоми пайдошавии оммавии кирминаҳо гузаронида мешавад. Бо оби хунук шуштани таги барғҳо сабаби кам гардидани канаҳо мегардад.

Айни замон навъҳои ба вучуд оварда шудаанд, ки аз ҳашаротҳо кам зарар мебинанд ва технологияи парвариши онҳо ҳам пешкаш шудааст. (Скороход С.Т., Шамурадова С.Б., 2011). Истифодаи ин навъҳо дар истехсолот сабаби паст гардидани хатари экологӣ мегардад (коркарди кимиёвӣ аз байн меравад). Аз дигар тараф, бунёди боғҳо бо истифода аз ин навъҳо аз чихати иқтисодӣ ҳам муфид аст.

Навъи «Гулбутта». Буттаи миёнакад, баландиаш то 1,3-1,7 м, шохаронии паҳн ва навдаҳои қачғашта дорад. Хорҳо фақат дар навдаҳои поёнии алоҳида во меҳӯранд, навдаҳои болоӣ ҳама бехоранд. Меваҳо аз тарафи думча ғафс ва аз қисми болои (гулхона) борик мешаванд, вазни миёнаи як мева – 2,2-2,4 г, ҳосили миёна аз як бутта – 6,7 кг, баромади меваи хушк – 51%

баромади гӯштмева – 74-77%. Дар соли дуюм, баъд дар ҷойи доимӣ шинонидан ба ҳосил медарояд, ба ҳашароти донахӯраки Майра устувор. Аз соли 2008 минтақабоб шудааст.

Навъи «Шахло».

Буттаи калонҷӯсса, паҳмии шохарониаш миёна, бо миқдори зиёди навдаҳо, баландиаш то 2-2,5 м. хордории навдаҳо миёна. Шакли мева. Меваҳо

калонҳаҷм, аз тарафи думча ғафс ва аз қисми гулхона борик мешаванд, вазни миёнашон – 2,5-2,7 гр, баромади гӯштмева – 75-77%, баромади хушкмева – 48,5%. Ҳосилнокиаш баланд аз 8 то 10 кг мерасад. Ба ҳашароти донахӯраки Майра устувор. Барои истифода бурдан ҳамчун буттадеворҳо қулай аст. Аз соли 2014 ҳамчун навъ минтақабоб шудааст.

ОМОДА НАМУДАНИ АФШУРА АЗ ХУЧ

Аз хуч афшураҳои зиёде омода карда мешавад, ки барои саломатии инсон, ҳастаги ва ташнашикани хело ҳам муфид аст. Хуч бо якчанд

растанӣҳои шифобахши дигар ҳамроҳ шуда, ҳамчун маводи дорувори истифода мешавад. Масалан 7 дона хучи дар соя хушккардашуда бо 7 дона зирк (ҳангоми набудани зирк, зирки сиёҳ яъне қарақот низ мешавад)

ва 3 қошук тухми аълосифати сабзӣ омехта намуда то чуш омаданаш мечушонанд. Баъди чушидан онро хунук карда ҳар шаб пеш аз хоб аз он 100 г. нӯшидан лозим аст. Ин афшураи омодашуда барои бузургтарин узви инсон, чигар хело муфид аст чигар, ки бузургтарин ва муҳимтарин узви инсон ба ҳисоб меравад. Қариб 95 % и моддаҳои зараровари таркиби хунро тоза менамояд. Барои ҳамин ба чигар аҳамият додан лозим аст. Ин афшураи омодашуда чигарро аз

бактерияҳои зараровар, ки дар чигар мавҷуд буда, тоза менамояд. Ин шарбат дар шароити хона низ омода карда мешавад. Ҳама бояд онро омода намуда аз он истеъмол намоянд.

Афшураи дигар, ки аз хуч омода карда мешавад барои бемориҳои талхадону пешобдон, дилу рағҳо, полиартрит, табларза ва ғайра бемориҳои, ки инсон аз он азият мекашад даво мебахшад. Тарзи омода сохтани он хеле сода буда, каме зардолуи хушк, себи хушк ва каме хучи дар соя хушккардашударо омехта намуда то чуш омаданаш мечушонанд. Пас аз чуш омаданаш онро хунук намуда аз он истеъмол менамоянд. Ҳама метавонанд онро дар шароити хона омода намуда истеъмол намоянд.

Афшураи дигар бошад, барои бемории оламгире, ки азият мекашанд, диабети қанд мебошад аз хуч омода карда мешавад.

ГУЛИ РАСТАНИИ ХУЧРО ГИРИФТА БО ЗАРДОЛУИ ХУШК
чушонида пас аз хунук шуданаш онро истеъмол намудан лозим аст. Ин афшура барои ба беморони диабети қанд ва ғадуди зери меъда ғоидаи калон мебахшад. Онро дар шароити хона омода сохтан мумкин мебошад.

АДАБИЁТҲО

1. Кочкарева Т.Д., Трофимова Е.П. Шиповники Таджикистана и их витаминная активность. // Изв. АН Тадж. ССР. Отделение биол.наук. Душанбе, 1967-№ 1, С. 17-18.

2. Скороход С.Т. Шамурадова С.Б. Местные формы малооколюченного шиповника, пригодные для создания почвозащитных плантаций на склоновых землях Таджикистана. Сборник тезисов докладов международной конференции по сохранению биоразнообразия и охране окружающей среды. Душанбе, 2011, с. 117-119.

3. Скороход С.Т., Шамурадова С.Б. Биологические показатели местных форм и сортов малооколюченного шиповника Таджикистана. Доклады ТАСХН, № 4, Душанбе, 2011, с. 41-46.

4. Скороход С.Т., Шамурадова С.Б. орехотворки Майра – опасный вредитель шиповника. Сб. научн.трудов ТНУ, Душанбе, 2009, с.45-48.

Дар Институти боғу тоқпарварӣ
сабзавоткории АИКТ ба табъ расидааст.
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 21 ^а